

ІНТРОДУКЦІЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ РОСЛИННОГО РІЗНОМАНІТТЯ В ПРИРОДІ ТА КУЛЬТУРІ

УДК [502.43+502.75]:581.526.42(477.41)

Л. Борисенко, студ., М. Перегрим, канд. біол. наук, наук. співроб. ННЦ "Інститут біології" КНУ імені Тараса Шевченка

ЛІСОВИЙ МАСИВ "ЛІЩИНА" (ВАСИЛЬКІВСЬКИЙ РАЙОН, КИЇВСЬКА ОБЛАСТЬ) – ПЕРСПЕКТИВНА ТЕРИТОРІЯ ДЛЯ ЗАПОВІДАННЯ

У Васильківському районі Київської області виявлено унікальний природний лісовий масив "Ліщина", який є перспективним для заповідання. Проведено вивчення рослинного покриву цієї території та досліджено сучасний стан популяцій трьох видів рідкісних рослин, що включені до "Червоної книги України" (*Galanthus nivalis* L., *Lilium martagon* L., *Neottia nidus-avis* (L.) Rich.).

В Васильковском районе Киевской области выявлен уникальный природный массив "Лещина", который является перспективным для создания природоохранной территории. Проведено изучение растительного покрова этой территории и исследовано современное состояние популяций трёх видов редких растений, которые занесены в "Красную книгу Украины" (*Galanthus nivalis* L., *Lilium martagon* L., *Neottia nidus-avis* (L.) Rich.).

The unique natural forest "Lishchyna" which is perspective for conservation was found in Vasylykiv district, Kyiv region. The study of vegetable cover of this territory and investigation of the current state of populations of three species of rare plants which are listed in the Red Data Book of Ukraine (*Galanthus nivalis* L., *Lilium martagon* L., *Neottia nidus-avis* (L.) Rich.) were carried out.

Для гарантування екологічної стійкості будь-якого регіону необхідно, щоб частка заповідних територій займала не менше 10–15 % від його загальної площі. За станом на 1.04.2012 р. відсоток заповідності Київської області становив близько 4 % від адміністративної площі регіону [2], що є надто низьким значенням навіть по відношенню до середніх показників у областях України (5,6 %), не порівнюючи з європейськими стандартами [4]. Відповідна ситуація склалася і в адміністративних районах Київщини. Так за останніми даними Державного управління навколишнього природного середовища у Київській області, наприклад, відсоток заповідності Васильківського району є одним з найнижчих у регіоні і складає 0,08 % (це 961,3 га заповідних територій від загальної площі району 1184,4 тис.га) при тому, що на території цього району знаходиться чимало унікальних лісових, степових і водно-болотних масивів [8]. Таким чином, на сьогодні вкрай актуальним завданням є інвентаризація та вивчення залишків природної рослинності Київщини з їх подальшим заповіданням, оскільки у наслідок інтенсивної міграції населення у цей регіон, високого попиту на землю та її майбутньої приватизації [4], процеси трансформації природи тут відбуваються надзвичайно швидко, що з часом може призвести до катастрофічних наслідків.

Матеріали та методи. У 2012 р. під час польових досліджень нами був виявлений в околицях с. Дерев'янки Васильківського району Київської області по правому березі р. Бугайка унікальний лісовий масив з рідкісними рослинами. Місцева назва лісу – "Ліщина". Довжина масиву з заходу на схід вздовж річки приблизно складає 1 км, а ширина від 100 до 200 м. Земельний фонд належить Крушинській сільській раді. Загальна площа – близько 15 га.

З метою вивчення рослинного покриву цієї території та сучасного стану популяцій рідкісних рослин ми відвідали ліс тричі: 25 березня, 8 квітня і 13 червня. Опис рослинності проводили у відповідності з принципами і методами східноєвропейської геоботанічної школи [1], популяційні дослідження – за методикою розробленою Т.А. Работниковим [11; 12] і школою О.О. Уранова [14–16; 18]. Назви рослин наводяться згідно до зведення С.Л. Мосякіна і М.М. Федорончука [21]. При вивченні вікової структури популяції *Galanthus nivalis* L. вікові групи виділяли згідно до описів, які наведені в публікаціях В.І. Мельника [6] та С.Я. Діденко [5]: ювенільні (j) – особини з одним ювенільним листком; іматурні (im) – особини з одним справжнім листком; віргінільні (v) – особини з двома справжніми листками; генеративні (g)

– особини з двома справжніми листками, стеблом і квіткою. У популяції виділяли 25 ділянок розміром 1x1 м випадковим методом, а потім на кожній ділянці підраховували кількість рослин різних вікових груп.

Складання наукового обґрунтування для створення об'єкту природно-заповідного фонду України і передачу відповідних документів до Міністерства екології та природних ресурсів України проводили згідно методики А.В. Подобайло [10] та рекомендацій І.Ю. Парнікози зі співавторами [9].

Результати та їх обговорення. Згідно з фізико-географічним районуванням України [17] лісовий масив "Ліщина" знаходиться в межах Обухівсько-Васильківського району Лісостепової області Київського плато. Згідно геоботанічного районування України [3] ця територія розташована на межі Європейської області широколистяних лісів, Східноєвропейської провінції, Поліської підпровінції, Київсько-макарівського округу, Київсько-Макарівського геоботанічного району та Європейсько-Сибірської лісостепової області, Східноєвропейської провінції, Подільсько-Середньопридніпровської підпровінції, Старокостянтинівсько-Білоцерківського (Правбережного західно-північного) округу, Фастівського геоботанічного району.

Рослинність лісового масиву представлена грабовим лісом та вільшаником.

Грабовий ліс. Займає схил крутизною до 5–10° по правому берегу долини річки. Експозиція схилів – північно-західна, північна, північно-східна. Зімкнутість крон – 0,9. Деревостан утворений *Carpinus betulus* L., проективне покриття якого складає 80 %, середня висота дерев – 10–12 м, з середнім діаметром – 20–25 см, *Betula pendula* Roth. – 5 %, висота 14–16 м, діаметр 50–60 см, *Acer pseudoplatanus* L. – 3 %, висота 16–18 м, діаметр 35–40 см, *Tilia cordata* Mill. – 3 %, висота 16–18 м, діаметр 40–45 см.

Проективне покриття II ярусу (підліску) складає близько 30 %. Його утворюють підріст *Acer pseudoplatanus* з проективним покриттям 20 %, висота рослин 1–3 м, *A. campestre* L. – 10 %, заввишки до 1 м, *Euonymus europea* L. – 5 %, висотою до 1,5 м, *E. verrucosa* Scop. – 1 %, висотою до 1 м, *Corylus avellana* L. – 1 %, заввишки до 2 м.

III (трав'янистий) ярус має загальне проективне покриття близько 80 %: *Carex pilosa* Scop. – 50 %, *Mercurialis perennis* L. – 5 %, *Asarum europaeum* L. – 5 %, *Lamium maculatum* (L.) L. – 3 %, *Convallaria majalis* L. – 3 %, *Vinca minor* L. – 3 %, *Aegopodium podagraria* L. – 1 %, *Viola canina* L. – 1 %, *Lathyrus vernus* L. – 1 %, *Pulmonaria obscura* Dumort. – 1 %, *Polygonatum multiflorum* (L.) All. – 1 %, *Stellaria holostea* L. – 1 %, *Dryopteris filix-mas* (L.) Schott –

1 %, *Lilium martagon* L. – 1 %, *Paris quadrifolia* L. – +, *Coronilla varia* L. – +, *Maianthemum bifolium* (L.) F.W. Schmidt – +, *Athyrium filix-femina* (L.) Roth. – +, *Neottia nidus-avis* (L.) Rich.

У весняній синузії переважають і утворюють аспект *Scilla bifolia* L., *Galanthus nivalis* L., *Corydalis marschalliana* (Pall. ex Willd) Pers., *C. solida* (L.) Clairv., *Anemone ranunculoides* L., *Gagea lutea* (L.) Ker. Gawl., також зустрічається *Lathraea squamaria* L.

Окремо відмічаємо, що серед згаданих рослин *Galanthus nivalis*, *Neottia nidus-avis* та *Lilium martagon* занесені до "Червоної книги України" [19], а *Galanthus nivalis* також нещодавно було включено до нової редакції "Червоного списку Міжнародного союзу охорони природи" [20]. Крім того, зазначаємо, що *Corydalis marschalliana* і *Scilla bifolia* охороняються на регіональному рівні у Київській області [7; 13].

Серед цих рідкісних рослин великі і численні популяції у лісовому масиві "Ліщина" утворюють *Galanthus nivalis*, *Scilla bifolia*, *Corydalis marschalliana*, а *Neottia nidus-avis* та *Lilium martagon* зустрічаються у незначній

кількості: 2 генеративні особини і 50 різновікових особин предгенеративних станів відповідно.

Результати дослідження популяції *Galanthus nivalis* у лісовому масиві "Ліщина" показали, що площа популяції виду тут дорівнює близько 6000 м², середня щільність – 13,8 ± 5,6 особин на 1 м², а максимальна – 34 особини на 1 м². Як бачимо, середнє лінійне відхилення від показника середньої щільності більше 40 %, що демонструє неоднорідний розподіл особин в популяції *Galanthus nivalis*. Це, швидше за все, є наслідком антропогенної трансформації рослинного покриву лісу.

Результати вивчення вікової структури популяції *Galanthus nivalis* наведені у таблиці. З цих даних робимо висновок, що популяція виду на сьогодні стійка, оскільки найбільша кількість особин фактично у рівній мірі є віргінільними і генеративними. Таким чином, популяції *Galanthus nivalis* у лісовому масиві "Ліщина" може існувати необмежено довго, якщо дія антропогенного фактору на неї не посилюється, а також не зміняться інші фактори навколишнього природного середовища, які обумовлюють існування цього місцезростання.

Таблиця

Вікова структура популяції *Galanthus nivalis* у лісовому масиві "Ліщина" (Васильківський район, Київська область)

Вікова група, %									
p		j		im		v		g	
Кількість особин	% від загальної кількості особин	Кількість особин	% від загальної кількості особин	Кількість особин	% від загальної кількості особин	Кількість особин	% від загальної кількості особин	Кількість особин	% від загальної кількості особин
–	–	13	3,7	42	12,2	149	43,2	141	40,9

Вільшаник. Приурочений до тальвегу долини річки Бугаївка. Зімкнутість крон – 0,60.

I ярус утворений *Alnus glutinosa* (L.) P.Gaertn. – 60 %, висота 18–20 м, діаметр 30–45 см і *Salix alba* L. – 5 %, висота 18–20 м, діаметр 35–40 см.

II ярус з загальним проективним покриттям до 10 % утворений *Sambucus nigra* L. – 7 %, висота рослин до 2 м і *Salix caprea* L. – 3 %, куці заввишки до 2 м.

Загальне проективне покриття III (трав'янистого) ярусу – 90 %: *Urtica dioica* L. – 70 %, *Geum urbanum* L. – 5 %, *Lamium maculatum* – 5 %, *Impatiens parviflora* DC. – 5 %, *Aegopodium podagraria* – 3 %, *Galium aparine* L. – 3 %, *Archangelica officinalis* L. – 3 %, *Carex sp.* – 1 %, *Humulus lupulus* L. – +, *Iris pseudacorus* L. – +, *Equisetum hyemale*.

Незважаючи на те, що у вільшанику не було виявлено жодного виду рідкісних рослин, він відіграє надзвичайно важливу роль у життєдіяльності грабового лісу, який зростає поряд на схилі долини річки, забезпечуючи існування місцезростань рідкісних видів рослин, які занесені до "Червоної книги України".

Висновки. Враховуючи велику наукову, фітосозологічну, ландшафтно-естетичну та еколого-виховну цінність описаного лісового масиву "Ліщина" в околицях с. Дерев'янки Крушинської сільської ради Васильківського району Київської області, вважаємо за доцільне взяти цю територію під охорону на правах ботанічного заказника місцевого значення. Відповідні документи підготовлені і передані нами до Міністерства екології та природних ресурсів України у вересні 2012 року.

У заповідному об'єкті необхідно заборонити проведення рубок, забудову території, лісомеліораційні заходи, викошування сіна, випасання худоби та інші господарські роботи, які можуть негативно вплинути на стан природної рослинності лісового масиву "Ліщина" та популяції рідкісних рослин приурочених до нього.

Автори вважають своїм приємним обов'язком висловити подяку за консультації з різних природоохоронних питань заступнику голови "Національного екологічного центру" Олексію Василюку.

1. *Александрова В.Д.* Классификация растительности. Обзор принципов классификации классификационных систем в разных геоботанических школах. – Л., 1969.
2. *Безкоровайний О.І.* Сучасний стан, проблеми та перспективи природно-заповідного фонду Київської області // Веб-сторінка "Державного управління навколишнього природного середовища у Київській області". [Електронне джерело]. – Режим доступу: http://eco-kiev.com.ua/publikacii_v_zmi/statija_pro_pzf.html.
3. Геоботаничне районування УРСР / від. ред. А.І. Барбарич – К., 1977.
4. Державна служба статистики України. [Електронне джерело]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
5. *Діденко С.Я.* Види роду *Galanthus* L. (*Amaryllidaceae*) в природі і культурі в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. біол. наук. – К., 2000. – 19 с.
6. *Мельник В.І.* Редкіе види флори рівнинних лесов України. – К., 2000.
7. Офіційні переліки регіонально рідкісних рослин адміністративних територій України (довідкове видання) / Укладачі: Т.Л. Андрієнко, М.М. Перегрим. – К., 2012.
8. *Парнікоза І., Василюк О., Іноземцева Д. та ін.* Степи Київської області: сучасний стан та проблеми збереження. – К., 2009.
9. *Парнікоза І.Ю., Шевченко М.С., Іноземцева Д.М. та ін.* Раритетна флора (охорона, вивчення, реінтродукція). – К., 2008.
10. *Подобайло А.В.* Методика оголошення заказників, пам'яток природи та заповідних урочищ – К., 2001.
11. *Работнов Т.А.* Определение возрастного состава популяций видов в естественных растительных сообществах // Полевая геоботаника: В 6 т. – М. – Л., 1964. – Т. 3. – С. 132–145.
12. *Работнов Т.А.* Фитоценология. – М., 1992.
13. Рішення Київської обласної ради від 07.02.2012 р. № 285–15-VI "Про затвердження Списку регіонально рідкісних, зникаючих видів рослин і грибів, які потребують охорони у Київській області та Положення до нього".
14. *Уранов А.А.* Жизненное состояние видов в растительном сообществе // Бюл. МОИП. Отд. Биологии. – 1960. – Т. 64., Вып. 3. – С. 77–92.
15. *Уранов А.А.* Большой жизненный цикл и возрастной спектр ценопопуляций цветковых растений // Тез. докл. V съезда Всесоюз. ботан. об-ва. – К. 1973. – С. 217–219.
16. *Уранов А.А., Смирнова О.В.* Классификация и основные черты развития популяций многолетних растений // Бюл. МОИП. Отд. Биологии. – 1969. – Вып. 74., № 1. – С. 119–134.
17. Фізико-географічне районування Української ССР / за ред. В.П. Попова, А.М. Маринича, А.І. Ланько. – К., 1968.
18. Ценопопуляції рослин (основні поняття і структура) / Под ред. Т.І. Серебряковой. – М., 1976.
19. Червона книга України. Рослинний світ / За ред. Я.П. Дідуха – К.: Глобалконсалтинг, 2009.
20. IUCN Red List of Threatened Species. Version 2011.2. – Електронне джерело, режим доступу: www.iucnredlist.org.
21. *Mosyakin S., Fedoronchuk M.* Vascular plants of Ukraine. A Nomenclatural checklist – Kiev, 1999.